

До свого роду через воду...

Володимир СУПРУНЕНКО

У пошуках українських слідів на єнісейських берегах мандрівник і письменник Володимир СУПРУНЕНКО здійснив одиночне плавання на гумовому човні від Красноярська до Полярного кола

62

У мене на одному з розвішаних на щоглових тягах прапорців – козак із мушкетом на плечі. Це герб рідного Запоріжжя. «Пойду на Низ грыз, щоб никто голову не грыз», – казали мої козацькі предки, які навіть склали пісню про козака Супруна. Скільки себе пам'ятаю, їхній голос (поклик?) то тихіший, то гучніший завжди в мені. І ось я знову в дорозі – униз Єнісеєм на човні. Звісно ж, разом із козаками. Цього разу єнісейськими. Дорогою я постійно відчував їхнє плече, підтримку. У Красноярську отаман крайового військового козачого товариства Сергій Глозов вручив мені ракетницю з набоями, у Підтесові директор місцевого річкового училища Микола Худолєєв, який є товаришем (є таке звання в козакому реєстрі) станичного отамана, дав лоцманські карти, в Єнісейську (колишньому козакому острозі, що був форпостом освоєння Східного Сибіру) очільник місцевих козаків Микола Барішников подарував спінінг. У Єнісейську я затримався на кілька днів і на знак подяки за теплий (гарячий!) прийом зварив козакам український борщ. Як привіт від братів-запорожців. «Такого в нас іще не було, – дивувався Микола. – Борщ геть увесь з'їли, а горілка залишилася». Прощальне застілля відбулося в будинку отамана. «Любо!» – звучало над притихлим Єнісеєм, луною йому озивалося

ріс я в Києві, – розповів він. – Шибутний був у молодості. Ну мене й відправили до родичів у Сибір. Тут, на Єнісеї, я людиною, чоловіком став». Що ж, Сибір справді багатьох перековує, робить «чоловіками, мужами». Якщо на український лад, то в буквальному розумінні. Адже українське «чоловік» – це мужчина, муж. У давні часи Сергій подався б у низов'я Дніпра, до запорожців. У їхньому середовищі юнаки швидко мужніли, ставали лицарями без страху і догани.

У різних землях побували мої козацькі предки. І за Урал їх доля заносила. У лавах Єрмака, безперечно, були й вільні люди з берегів Дніпра. Достеменно відомі імена засланих запорожців. Село Мироїдиха, наприклад, у минулому називалося Донським. Окрім дончан, тут відбували заслання й непокірливі українці. Наприклад, Степан Глоба, військовий писар Запорозької Січі. 1636 року до Єнісейського острогу був засланий Ничипір Чернігівський, котрого кілька років по тому перевели в Ілімськ. Бунтівний дух міцно сидів в українському козакові. У 1665 році він підняв повстання проти місцевого воєводи й пішов на Амур, де заснував Албазинський острог, що став оплотом опору маньчжурському Китаю. Цікавим є виникнення в 1648 році села Черкаської на річці Кем неподалік Єнісейська. 1643 року в Єнісейському острозі відбували заслання черкаси – так тоді називали українських козаків. Влада мала намір запроторити їх подалі, на Лену, й навіть доправила до Ленського волока. Тут українці й застрягли – гладко все було на казенному папері, та забули про сибірські відстані. Засланців кинули напризволяще, і вони, попоневірившись, повернулися назад в острог. Єнісеїці вжахнулися, побачивши козацьких блукачів. Але вони поводитися спокійно, безлад не вчиняли, й влада заспокоїлася. Кілька років українці «меж двор скитались», а потім їх «посадили на ріллю». Нерідко, запліщуючи очі на бунтівний дух дніпровських козаків, місцева влада з государева дозволу (а часто й без нього) використовувала їх у воєнних діях. Особливо це стосувалося прикордонних районів. У 1771 році на Сибірських лініях було розміщено 150 засланих запорожців. Напевно чимало з них згодом залишилися в Сибіру, перетворившись на сибірських козаків-«зимівчаків». Так за дніпровськими порогами називали козаків, які обзаводилися сім'ями й жили не в січових куренях, а по хуторах у теплих зимових хатах. «Зимовищем» у Сибіру здавна називали тайгове житло мисливця. Запорозьким воякам, гадаю, до душі припали ці заховані від чужих очей міцні зруби-хатинки, де можна було й негоду пересидіти, й від влади надовго сховатися. У зв'язку з цим як побіжний погляд у минуле згадується жартівливе зауваження одного мисливця, що прихистив мене в зимовищі: «Сибіряки – це здичавілі хохли».

Двічі в ту саму річку ступити не можна. Те, що відбувалося на берегах Дніпра та Єнісею, належить історії. Інше нині призначення в російських і українських козаків. Яке? На Дніпрі, на ушавленій Хортиці, сучасні козаки – це й Кінний театр, й історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», і школа козацької боротьби «Спас», і хор «Запорозькі козаки». Одне слово, вистачає всього, що гідне і уваги, і подиву, і наслідування. У тому числі й на берегах Єнісею. До речі, доки я чекав теплохід у Курейці, сюди приїхала культбригада з Красноярська. У її складі був і козацький ансамбль. Виступаючи в місцевому клубі, хлоп-



українське «Будьмо!». З Курейки – сільця за Полярним колом, куди дістався човном після двомісячного сплаву Єнісеєм – я вертався на теплоході «Александр Матросов». Під час рейсу (а він тривав п'ять діб!) познайомився з капітаном Сергієм Чумаченком. Мало того, що він виявився отаманом підтесовських козаків, то ще й земляком. «Народився й ви-

ці й дівчата серед інших номерів виконали й нашу українську «Ой на горі та й женці жнуть...». До того ж у незвичній, ігровій манері. Зал аплодував артистам стоячи. До речі, після концерту один зі старожилів села згадав, що після війни заслани українці (їх тоді всіх поголовно називали «бандерівцями») йому, хлопчиськові, запам'яталися вишиванками та піснями. У пам'яті залишився навіть спектакль «Назар Стодоля», що його українці на подив і радість курейцям «сотворили» на місцевій сцені.



Українська пісня зближує народи, людей на різних континентах. Пам'ятаю, як у Непалі один місцевий житель попросив мене заспівати щось українське. Я став у відповідну позу й заспівав «Дивлюсь я на небо...». Бачу, непапець змахеє сльозу. А потім і мовить мені: «То це ж наша пісня!». Без пісень не обходилося й на Єнісеї. Під час сплаву нерідко саме пісні сприяли спілкуванню з місцевим населенням. Я вже не кажу про застілля, які (навіть якщо я «поперед батька» не «випинав» свого українства) часто-густо закінчувалися співом «Ти ж мене підманула...» або ж «Черемшина». Траплялося, при цьому запитували: «Черемшина» – це «черемша»? Я ухильно відповідав, що все може бути. Хоча й в Україні черемша не росте, та чому б нам за цим столом не поріднити українську черемшину з сибірською черемшею? Під одним-бо сонцем вони ростуть. За це ми й піднімали черговий тост...

Зізнаюся щиро: під час сплаву про мою полуденну степову батьківщину, про дніпровські береги якось не думалося. Інша частина світу, інша широта. Україна, може, колись і була «окраїною» (так дехто трактує її назву), але тепер вона ледь не в центрі густонаселеного Європейського континенту. Північ же Сибіру як був, так і залишився окраїною не лише Азії, а й загалом держави. Та й усе тут, у низов'ях Єнісею, геть інше. І хоч сонця впродовж полярного дня було вдосталь (навіть занадто!) і шелюг у низинках нагадував наші плавневі вербові пущі, але похідний побут, турбота про нічліг, враження від диких єнісейських берегів із їхньою дивно-казковою тайговою природою та бородатими мешканцями накрили з головою. Однак саме бородані-старовіри одного разу зненацька приблизили Україну. Довідавшись, звідки я, бородатий продавець, із яким я познайомився на базарчику у Ворогові, з демонстративною гордістю погладжуючи свою густу рослинність, яка зі щік і підборіддя стікала по грудях до самого живота, сказав: «Україна нам люба. Там наша віра зачата була. І сорочки в українців точнісінько такі, як у нас. Отож брати вони нам заради віри христової, ну й просто слов'янські брати...».

Приємно було почути таке від сибірського кержака за тисячі верст від дніпровських берегів. Так, Україна не стояла

в мене перед очима, й у пориві подолання немислимих (за мірками моїх земляків-українців) сибірських обширів не зітхалося з ностальгією про її білі хатки та вишневі садки, однак вона постійно нагадувала про себе. Мабуть, жодного дня не минало (за винятком тих, коли доводилися споглядати лише дикі безлюдні береги), щоб я не зустрів людину, доля котрої так чи інак не була пов'язана з Україною. На піщаній косі під Туруханськом мав розмову з двома вертолітниками. «У мене теща з Умані. Такими варениками мене загодує!» – зізнався один. У другого спорідненість із Україною виявилася ще тіснішою: «Мій батько ще в сімдесяті приїхав сюди з Одеси нафту добувати. Після вахти якось їх у Старий Турухан на сіно закинули. Там мама його й окільцювала...». Сільце Суха Тунгуска стоїть на узгір'ї – бугрі, що височіє над гирлом одноїменної річки. Від станка (так раніше називали розташовані вздовж Єнісею поштові станції) залишилися тільки одна хата. Віктор та Ірина Ковальови, які в ній мешкають, нізащо не хочуть переселятися в Туруханськ, де живуть їхні діти. Тому поселення не зникло й позначене на мапі як село – навіть один димок над маленькою хатинкою в цьому дикому краї – уже ойкумена, вже обжитий людиною простір. За вечірнім чаєм (а до нього й морожена стерлядка, і котлетки з ло-



сятини) Ірина зізналася, що родом із Горлівки: «Мати після пологів іще сира була, в шахту спустилася та смертельно занедужала. Бабуся мене після цього до Архангельська забрала, звідти ж ми до Сибіру перебралися». А чоловік Віктор, нескладно високий, зі звислими вусами, схожий на запорожця на писарській посаді, згадав свою бабусю на прізвище Гавриленко, котра, навіть міцно обжившись на єнісейських берегах, ніяк не могла забути рідну Полтавщину.

Божі шляхи незбагненні, земні ж дороги українців, які привели їх за Урал, ні для кого не секрет. Щоправда, у кожній долі свій шлях. Богдан Циганчук із Івано-Франківська втік до Сибіру від нещасного кохання. Тут, у селі Назимові, що за двісті кілометрів від Єнісейська, він і знайшов свою Віру, яка народила йому троє дітей. Сибіряків чи українців? Богдан посміхається у вуса: «І те, й інше». Сибір припав до душі українцеві: він і рибалка, і мисливець, і город у нього добрий, і корову тримає. Одне слово, «справний» господар. У стародавньому єнісейському селі Бахті (це майже тисяча кілометрів від Красноярська) харків'янин Олексій Іванович Халимон завідує дизельною та кочегарнею. Серйозна посада. Тепло і світло на цій широті – найперший клопіт для сільського люду. Я потрапив у гості до Олексія Івановича надвечір. Спекотна днина ще не втратила сили, та й світла в середині липня навколо вистачало. Про полярну ніч і зимову холоднечу й, цілком природно, пов'язані



з ними турботи можна було не думати. Розпарений після лазні, обгорнений, немов того, квітчастим простиратлом хазяїн важко сидів на стільці, як цар на троні. І стіл був накритий по-царському. Навіть стерляжий баличок і чорну ікорку подала клопітлива дружина Поліна. «До голови треба булави», – сказав Олексій Іванович, і враз у його руках справді опинилася саме булава, на якій я розгледів український тризуб. «Це мені діти з батьківщини привезли. Щедесь бріль був. Пообтріпався, щоправда, треба новий замовити...». Майже щороку їздить Олексій Іванович із дружиною до дочок, котрі мешкають у Харкові, заїжджає до земляків і в рідне село Ков'яги. Та неодмінно вертається в Бахту. Однак пам'ять про Україну завжди з ним. І бахтинці вже перестали дивуватися з того, що навесні він щорік вивішує на розі хати синьо-жовтий прапор. І булава з гербом висить на видноті, аби завжди бути під рукою.

Голосно й вагомо заявляють про себе українці на єнісейських берегах. А нерідко й досить оригінально. З колишнім киянином Сергієм Кривчиковим із Підкаміної Тунгуски мені зустрітися не довелося. Але багато чув про його дивацтва. На весь Туруханський край прославився Сергій своїми вирізьбленими з деревних наростів скульптурами, у яких «бешкетує» гоголівська нечисть. Лише трішки уяви, і її, виявляється, можна розгледіти в тому, що створила сибірська природа. А далі залишається відсікти різцем усе зайве. А ще Сергій – принциповий противник полювання. Тож цілком можна здогадатися, якої «слави» через це зажив у селі, де кожний другий – мисливець. Для більшої переконливості впертий уродженець стольного українського міста навіть ствол своєї рушниць скрутив бубликом.

Нерідко тільки прізвище нагадувало про українське походження мого співрозмовника. Утім, часто й це було зачіпкою для зближення, задушевної розмови. У гирлі річечки Фат'янихи рибалки почастиували мене найсолодшою (а якою ж іще їй бути?!) осетровою юшечкою.

Розпорядник трапези назвався Сашею Мудраком. Коли я пояснив, що його родове українське прізвище означає «мудрець», він одразу на знак подяки подарував мені копчену щучку. А на околицях Красноярська на знаменитих Стовпах біля Пер (одного з важкодоступних скельних бастионів) зустрівся мені відчайдушний скелелаз Андрій Дідух. Живе він у Дивногорську. Однак ледь не щодня приїжджає на Стовпи. «Якщо я десять разів на день не піднімуся на Пера, то день, вважай, для мене змарнований», – зізнався скелелаз. Анітрохи, до речі, не бравуючи цим. Звичайне життя, звичайна робота. Так, і робота – теж. У моєї присутності Андрій продемонстрував туристам підйом на Пера (звісно ж, без страховки) та спуск звідти по Авіатору – найскладнішому маршруту. Видовище, я вам скажу, не для слабкодушних. Коли «стовпист» униз головою ящіркою сповзав по щілині, одна дама навіть очі заплющила.

Вигляд у нього був доволі екзотичний: старенький светрик, драні джинси, капітанська кепка, кержацька рудувато-сивувата борода. І напрочуд добрі дитячі очі. Зовнішності дивним чином відповідало прізвище. Адже українське «дід», «дідуган» – це бородатий старий, а «дідух» – сніп пшениці, який перед Різдвам ставлять у покуті. Довідавшись про це, Андрій зізнався, що його прадід потрапив сюди з Луцька. Андрію вже за п'ядесят. Сорок із них, за його словами, він віддав Стовпам. Коли трохи пізніше я почав розпитувати про нього в інших «стовпистів», один із них, посміюючись, сказав: «Та він і паспорт загубив». І цією характеристикою дав зрозуміти, що Стовпи стали для Андрія другою домівкою, малою батьківщиною, котра завжди і прихистить, і обігріє навіть без посвідчення особи. Я уявив собі Андрія, який потрапив на Дніпро до запорожців. Й гадаю, вони залюбки прийняли б до своїх лав одчайдушно сміливого та веселого волинця Дідуха...

«Козак – це той, хто прямує до початку й стоїть за ним», – так трохи витіювало, але загалом зрозуміло висловився один із моїх нових козацьких друзів на єнісейських берегах. Починали заселяти Сибір козаки, добувачі хутра, звіра та золота. Серед тих, хто «прямував до початку», були й ті, хто цей «початок» творив і за дніпровськими порогами. Пізніше лави українців за Уралом поповнили засланці та переселенці, яких приваблювали сибірські земельні «розокоші» (так в Україні називали вільні землі на сході Російської імперії). За радянських часів репресовані українці цілими селами заселяли сибірські терени. Згодом сюди їхали і за туманом, і за запахом тайги, і за довгим карбованцем, який тут був трохи довший, ніж в Україні. Тож нині численна й різноліка сибірська українська діаспора – це наче друга, азійська Україна. Я не знаю, куди ще приведе мене мандрівна доля, якою широтою доведеться проїхати, яким меридіаном пропливти. Але переконаний: немає на планеті переводу не лише козацькому, а й усьому українському роду.

